

СЛОБОДАН ВЛАДУШИЋ

ЈЕДАН МОГУЋИ ОДГОВОР НА ПИТАЊЕ О БУДУЋНОСТИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦА

1

Сматра се да је историја фигуре интелектуалца повезана са познатим иступањем Емила Золе у афери Драјфус, у форми новинског чланка са насловом „Оптужујем” штампаног у јануару 1898. године, у новинама Жоржа Клемансоа, будућег председника Француске републике. Одавде се изводи уобичајено разумевање ангажованог интелектуалца као особе која ступа на позорницу јавног живота, да би, како је то написао Слободан Јовановић у својим *Примерима политичке социологије*, утврдио и заступао „објективну истину: она иде пре свега другог, па и пре такозваних националних интереса”.¹ Иако се овде Јовановић питањем фигуре интелектуалца бави тек узгредно, можемо да приметимо како је она за њега пре свега одређена бескомпромисним залагањем за истину. Зато он аферу Драјфус тумачи у контексту судара два мишљења: једног које се пита за истину случаја Драјфус – да ли је Драјфус заиста крив или не – без обзира на последице, и другог, које прорачунава цену истине у односу на државни разлог, тачније у односу на углед француске војске. То је разлика између драјфусоваца и антидрајфусоваца.

Међутим, постоји још једна црта интелектуалца на коју треба обратити посебну пажњу. Ту црту је лако превидети уколико се

---

¹ Слободан Јовановић, „Примери политичке социологије, Енглеска, Француска, Немачка”, *Сабрана дела Слободан Јовановића*, том 10, БИГЗ–Југославија-публик–СКЗ, Београд 1990, 179.

заборави на чињеницу да је Зола, пре свега, био писац. Дакле, да бисмо у целости разумели фигуру интелектуалца која се изводи из Золиног иступа, потребно је имати у виду и Золину поетику, односно његово разумевање књижевности.

Како је Зола схватао књижевност? Прво, знамо да је веома цењено Гистава Флобера због тога што је изумео један тип приповедања који данас називамо персоналним приповедањем. Овај тип приповедања, између осталог, карактерише радикално уздржавање од коментарисања радње и поступака јунака о којима се приповеда. То Флоберово откриће је огромно одступање од приповедача у Балзаковим романима, који обилато коментарише поступке јунака о којима приповеда. Флоберова „објективност”² приповедања јесте оно што је Зола преузео од свог претходника.

Оно што није преузео јесте основна интенција Флоберовог приповедања, а то је жеља да се напише роман који би се одржао само снагом свог стила. Иако у *Мадам Бовари* (1957), најпознатијем Флоберовом делу, постоје места која потврђују критичку функцију овог романа, његова основна интенција је естетска. Роман настаје да би био леп, да би посведочио о мајсторској вештини писца да створи беспрекорно написан роман, роман без иједне сувишне или погрешне речи.

Последица те основне Флоберове интенције била је *есџетјска* *изолација њисца* или, метафорички речено, његов боравак у *кули од слонове кости*. Посвећен само уметности, модерни књижевник друге половине 19. века цео свет доживљава као сировину за лепо уметничко дело. Можда је управо ова чињеница и навела Петера Слотердајка да закључи како модерност карактерише распад јединства лепог, доброг и истинитог, које је красило човека антике.³ Слотердајк пише како је после овог распада сваки од кракова пожелео да властитом радикализацијом одмени јединство које се распало: тако добијемо сцијентизам, естетичизам и политички тоталитаризам.

Слотердајкова дијагноза модерних времена је уверљива. У њој лако можемо да препознамо место резервисано за Флоберову поетику, али – што није случајно – она потпуно искључује Золин случај. Наиме, Золина књижевна поетика није била усмерена ка творењу лепог, као Флоберова, већ ка откривању истине. Он је те-

---

² Јасно, свако приповедање је субјективно утолико што на основу одређених критеријума врши селекцију грађе – дакле, не постоји неко апсолутно „објективно” приповедање. Међутим, поетички гест уздржавања од коментара, односно напуштања ауторијалне приповедачке ситуације у име оне персоналне, свакако треба разумети као израз једне поетичке тенденције.

³ Види: Петер Слотердајк, *Којерниканска мобилизација и њилоломејско разорување*, прев. Златко Красни, Братство–јединство, Нови Сад 1988.

жио да књижевност доведе у везу са науком, па је роман поистоветио са научним експериментом. Зола је одавде тврдио да је структура романа идентична структури научног експеримента: писац своје јунаке поставља у специфичне ситуације/услове како би се под утицајем тих услова у њима испољиле унутрашње, невидљиве особине и пориви, на исти начин на који научник, примера ради, поставља хемијска једињена у специфичне услове у којима ова једињена затим испољавају своје невидљиве особине.

За наше истраживање нису важне логичке некохеренције у Золиној поезици, већ само то што није кренуо путем Флобера, путем *есјејтске изолације*. Уместо тога, Зола је настојао да књижевност (сферу естетског) измири са науком (сферу истинитог) рачунајући да ће то бити могуће, јер постоји нешто што их спаја, а то је „објективност”: „објективност” приповедања тако одговара научној објективности. Можемо, дакле, рећи да се у сржи Золине личности налази жеља за истином (а не жеља за лепим, као код Флобера).

Ако је веровао да је у својој књижевности објединио науку и уметност, налазећи њихов заједнички садржатељ у „објективности”, Золи је преостало да реши проблем недостајуће сфере, а то је сфера добра: и у тој сфери је требало промовисати начело објективности, односно жеље за истином по сваку цену. Међутим, експериментални роман није могао постати политички роман. Стога је Зола био принуђен да јединство уметности, науке и политике дигне на ниво сопствене личности. Тако добијамо писца који поред књижевности утемељене на науци пише и политичку публицистику, како би *објединио* сфере лепог, доброг и истинитог.

Резимирајмо: док Флобер бира партикуларни поглед на свет и тако постаје посвећеник уметности – особа која живи у естетској изолацији из које се *хроџрамски* негирају сфере доброг и истинитог – Зола репрезентује *личности* (интелектуалца) која повезује лепо, истинито и добро, и која управо услед овог захтева за тоталношћу мора да се појави на јавној позорници.

Из овог произилази то да Золин интелектуални ангажман обједињује жељу за истином по сваку цену, као и жељу за тоталитетом личности, која у себи обједињује сфере уметности, науке и политике, и која на тај начин жели да се ослободи сваке партикуларности. Та тотална личност која стреми истини јесте интелектуалац.⁴

---

⁴ Ту везу између тоталности и интелектуалца увидео је и Карл Манхајм када је измакао фигуру интелектуалца из оквира класне припадности: „Образован човек је вишеструко детерминисан у погледу свог духовног хоризонта. Стечено образовање добро приводи до његове свести поларне тенденције друштвене стварности, док онај ко помоћу образовања није везан са целином, него

Жеља за истином и тоталношћу представљају две битне карактеристике фигуре интелектуалца које произилазе из Золиног иступања. Оне граде контекст унутар кога је могуће поставити питање шта угрожава фигуру интелектуалца у данашње време.

Прво, на теоријском плану, то је постмодерна слика света која програмски негира обе темељне црте фигуре интелектуалца: жељу за утврђивањем истине по сваку цену и жељу за тоталношћу. Друго, на практичном плану, фигури интелектуалца прете инсталиране фигуре-сурогати интелектуалца: то су *експерти* и *активисти*.

Кренимо од почетка. Иако Лиотар у свом познатом извештају о постмодерном стању тврди да постмодерну карактерише изостанак метанарације, може се уочити да постоји постмодерна слика света и да њу карактерише нарација која упућује на то да је спознаја света нужно ограничена или чак онемогућена неком вишом инстанцом, која ту спознају унапред одређује и тиме деформише.

Постмодерна слика света подразумева да се до истине света не може допрети. Као синегоха те постмодерне догме може послужити упорно настојање постмодерне теорије да креира консензус око идеје да је прошлост присутна само као текст, и да тај текст не може да фиксира било какав референт, односно нешто изван текста. Та немогућност је последица чињенице да ниједан сведок историјског догађаја не може да се измести изван свог идентитета који је одређен као флуидна игра различитих компоненти: пола, расе, сексуалне оријентације... Дакле, не постоји могућност да се неким тоталитетом надмаши та игра разлика која нужно деформише и партикуларизује истину. Синтагма „текстуалност историје” упућује дакле, на то да се до истине историје, до истине прошлости не може доспети – уместо тога, пред нама су само различите конструкције истине: Истину са великим словом И замењује низ малих истина. Оно што важи за истину прошлости важи и за истину садашњости.

Све ово су врло добро запазили теоретичари који су постмодерни пришли из теоријског концепта који није постмодеран. Марксиста Ајдаз Ахмад овако сумира питање могућности досезања истине света: „Другим речима, да ли је могуће начинити истините исказе? Постоје моћне традиције, укључујући ничеовску, које су одбациле ову могућност. Такође, постоје друге моћне традиције,

---

непосредно учествује у производном процесу, по тенденцији прима у себе само поглед на свет одређених животних кругова и поступа искључиво детерминисан својим одређеним друштвеним положајем”, Карл Манхајм, *Идеологија и уједиња*, прев. Бранимир Живојиновић, Нолит, Београд 1968, 127.

укључујући марксистичку, које су рекле да су истинити искази могући.⁵ Постмодернизам означава премоћ прве, ничеанске традиције у односу на другу, марксистичку. Консеквенца ове ничеанске традиције јесте, по Ахмаду, довођење у питање „не само позитивистичких конструката, већ и самог фактицитета чињеница” и то у мери „да ће коначно приморати широк спектар историчара широм света – на пример неке од индијских субалтерниста, да почну да стављају реч ’чињеница’ између знакова навода.”⁶

Постмодерна слика света ствара дакле атмосферу у којој не може да постоји интелектуалац као херој истине: његова жеља да утврди истину по сваку цену, па и по цену личног жртвовања, сада је онемогућена сликом света у којој истина у једнини не постоји: постоје само подједнако конструисане истине, које одражавају нужно партикуларне погледе на свет. Номинално, дакле, свако има право на своју истину, па се тако питање истине из домена односа истине и лажи преноси у сферу људских права. Истина тако постаје посед, а самим тим се њом може трговати. Уместо питања *ко ђовори истину* сада се поставља питање *колико вреди која истина*, што у коначници значи да вредност истине одређују они који имају моћ да је купе – односно они који одлучују о томе шта ће бити вредновано као истина, а шта не.

У крајњем случају, прихватање постмодерне слике света која негира могућност да се утврди истина света истовремено значи да се интелектуалац одрекао света, али и сопствене позиције интелектуалца. Тако долазимо у ситуацију коју добро описује један од завршних пасажа Пекићевог романа *Како ујџокојиџи вамџира*: „Непризнавањем и порицањем света, деликатно је уклоњена потреба да се он мења. Ако нешто не постоји, осим као привид, чему га замењивати за неки други? (...) Ако се свему, у принципу, одриче свака вредност, онда ни промене не могу вредети. Интелектуалац долази до убеђења да се против зла није могуће борити и да је за Дух једино могућ неутралан став. А пошто неутралност најчешће није могућа – остаје колаборација.”⁷

Интелектуалац тако постаје службеник моћи, а његова жеља за истином и свест о тоталитету бивају жртвовани партикуларизму интереса моћи.

Овде треба додати једну напомену: разуме се, постмодерна није открила социологију знања, односно зависност људског знања

⁵ Ајаз Ахмад, „’Оријентализам’ и касније: амбиваленција и метрополитански положај у делу Едварда Саида”, прев. Игор Јавор, *Лейџис Маџице срџске*, год. 190, књ. 483, св. 4, април 2014, 481.

⁶ Исто, 482.

⁷ Борислав Пекић, *Како ујџокојиџи вамџира*, Соларис, Нови Сад 2002, 385.

од друштвених услова у којима то знање настаје. О томе је писао још Карл Манхајм. Међутим, Манхајм још увек даје могућност интелектуалцу да освести ту зависност и да јој макар делимично умакне, зато што интелектуалца одређује управо жеља за тоталитетом. Манхајм, дакле, још увек разликује идеју тоталитета која је повезана са интелектуалцем и партикуларизам погледа на свет онога човека кога образовање не доводи у додир са целином света.

Насупрот Манхајмовом хуманистичком мишљењу, постмодерна слика света онемогућује постојање интелектуалца: не постоји могућност да било ко умакне епистеми/дискурсу/култури, не постоји никаква могућност да се неком жељом за тоталитетом надмаши партикуларност погледа на свет. На тај начин постмодерна слика света у теоријској сфери убија фигуру интелектуалца.

3

Сада ћемо се позабавити судбином интелектуалца у друштвеној сфери. За то ће бити потребно да укључимо у расправу један нов термин. То је термин Мегалополис. За мене је Мегалополис наднационална инстанца моћи чија је креација постмодерна слика света. Друштвено уређење Мегалополиса је олигархија (или плутократија) и у њему влада економски тоталитаризам, у духу онтологије профита: само оно што доноси профит, односно само оно што учествује у економским односима има право да постоји. Све остало треба да нестане. Управо зато, природа Мегалополиса је изразито антихуманистичка.

Јасно је да Мегалополису није потребна фигура интелектуалца, као што му није потребна ни демократија. Стога Мегалополис и креира постмодерну слику света у којој нема места за интелектуалца. У сфери друштвене праксе Мегалополис не укида фигуру интелектуалца (јер би га то довело у везу са једним другим политичким тоталитаризмом) већ је спинује и тако преображава у нешто што личи на фигуру интелектуалца, али то више није: то је безимена, прелазна фигура која нас води до фигура експерта и активисте које Мегалополис супротставља интелектуалцу.

Показаћу то на примеру Мишела Фукоа. Познато је да је сем теоријског рада Фуко био и друштвено активан. О томе сведочи његова активност око оснивања „Затворске информационе групе” која се бори за побољшање услова живота у француским затворима. На први поглед, као да постоји јасна аналогија између Золе и Фукоа – као да и један и други репрезентују друштвено активне интелектуалце.

Међутим, разлика је огромна. Најпре, Зола је имао значајну улогу у једном догађају који је обухватио *целину* француског друштва

(афера Драјфус), док је Фуко партиципирало у једном врло *партикуларном* случају – случају чији се значај не протеже на целину друштва. Друга разлика: Зола је свој ангажман платио тако што је постао жртва друштвене репресије⁸ па и затвора, док Фуко, напротив, никада није имао никакве сметње због свог ангажмана.

Бољи духови су схватили да постоје, дакле, два битно различита типа ангажмана: док један излаже ризику човека који се ангажује у јавном простору, други тип ангажмана не носи са собом никакав ризик.⁹ Долазимо у искушење да кажемо да је неризичност другог ангажмана таква зато што Моћ (Мегалополис) обликује друштво не преко Државе, већ по страни од ње – преко „независних” медија, преко „слободног” тржишта, преко дискурса Науке и, посебно, преко „спонтаног” друштвеног активизма. То чини зато што се Држави може супротставити интелектуалац или народ, док се овим паралелним дискурсима обликовања друштва теоријски не може ништа супротставити пошто у свести популације слове за „независне” (Медији), „слободне” (Тржиште) „спонтане/безинтересне” (друштвени активизам) или „објективне” (Наука).

Једна од кључних црта тог обликовања је управо афирмација партикуларности, која иде руку подруку са укидањем могућности Истине.

Наиме, крај шездесетих и почетак седамдесетих су године сазревања Мегалополиса на Западу: то сазревање прати успон неолиберализма. Мегалополис вреба прилику да уклони са политичке сцене економску политику утемељену на ставовима Џона Мејнарда Кејнса, која је за свој задатак прихватила обезбеђивање пуне упослености радне снаге. Није тешко видети да Кејнсови економски принципи теже да остваре унутрашњу интеграцију друштва – отуда идеја пуне упослености, као гест социјалне солидарности, као израз сагледања целине интереса – што значи да супротни, неолиберални *laissez faire* економски систем нужно подстиче дезинтеграцију друштва. Како се та дезинтеграција не би доживела

---

⁸ „Кад би Зола изрекао коју реч, његови прозори би били одмах каменовани”, Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, прев. Славица Стојановић и Александра Бајазетов Вучен, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд 1998, 113.

⁹ То је добро запазио Пекић: „Поводом ангажованости желео бих да скренем пажњу на један морални предуслов који не мора да буде значајан за повољне последице нечије ангажованости, али има такав значај за онога који се ангажује. Постоје људи... чије ангажовање ма какво било, ништа не мења у њиховом животу, они својим ангажовањем ништа не жртвују, ништа не ризикују, не дају никакву залог за своју искреност. Други, међутим, који су приморани да своје ангажовање остварују под неповољним спољним условима, понекад су принуђени да жртвују знатно више од онога што тим жртвовањем постижу. Моје симпатије су упућене овим другима”, Борислав Пекић, *Време и приче*, БИГЗ–СКЗ, Београд 1993, 34.

као последица политичких одлука, потребно је створити слику света у коме би дезинтегрисаност друштва била легитимизована као његово *природно стање*, да би самим тим и неолиберализам био доживљен исто тако – као природно стање друштва, као крај историје.

Овome треба додати још једну чињеницу која иде у прилог неолибералној афирмацији партикуларизма: атомизирано друштво, издељено на атомизоване појединце и групе које имају напет, антагонистички однос према сваком осећању целине, нема начин да се супротстави ономе ко тим друштвом влада, јер би се то супротстављање могло замислити једино као судар два различита концепта државног интереса, односно интереса целине. Ако је пак друштво издељено на појединце и групе које програмски избегавају мишљење целине, онда постаје јасно да се владајућој идеологији у таквом друштву нико не може супротставити.

Отуда неолиберализам подстиче сваки партикуларизам интереса, а самим тим негира фигуру интелектуалца која се базира на жељи за целином.

4

Мегалополис се дистанцира од националне државе, јер његова основна идеја није у богаћењу државе већ у богаћењу једне касте, која тежи властитој наднационалној интеграцији. У Мегалополису се зато симултано изводе два процеса: први је партикуларизација и распарчавање друштва, а други је прожимање целине друштва законом економије. То значи да се распаднуте сфере лепог, доброг и истинитог у Мегалополису уједињују тако што се нивелишу економијом: не ради се, дакле, о томе да један ентитет обнови то јединство у некој мери, као што је то био случај са личношћу/интелектуалцем, већ да се лепо, добро и истинито *сведу* на економију: тако се лепо претвара у *забавно*, добро у *корисно*, а истинито у *исцлајиво*, чиме је одређена путања дегенерације и декаденције ових вредности на чијем се дну налази свима заједнички муљ: економија.

Управо зато Мегалополис није наклоњен интелектуалцима, јер је у интелектуалцу присутна тежња да се заједно обухвате, што је то више могуће, сфере лепог, истинитог и доброг, чиме се супротставља неолибералном партикуларизму. Баш зато Мегалополис активно ради на уништавању интелектуалаца. Као што смо видели, у сфери идеја, преко постмодерне слике света, он искључује могућност постојања неке истине, као и могућност да се властита партикуларна позиција надвлада неком жељом за тоталитетом односно целином.

Тај теоријски план прати и одговарајућа друштвена пракса. Правци њеног деловања су следећи:

А: Смањује се степен знања који стоји на располагању грађанима, и то тако што се обликује слика света/метанарација у коме је знање сведено на квалификацију, чиме се прикрива његова моћ да путем знања креира слику света, односно да покуша да сагледа свет у његовој тоталности. Тако се појединац обесхрабрује да знање користи за креирање или проверу слике света, а охрабрује да га користи као квалификацију којом стиче место у мрежи економских односа, а да их притом не може или не жели довести у питање.

Б: Креирањем и афирмацијом фигура *експерта* и *активисте* који треба да обесмисле фигуру *интелектуалца* и учине је анахроном.

Појава експерта у јавном простору легитимисана је његовим „знањем”, чиме се суптилно сугерише да се легитимитет доносиоца одлука премешта из политичке сфере (тачније из сфере демократског легитимитета) у сферу науке. То значи да се сугерише да одлуке не треба да доносе они који су *изабрани* да их доносе, већ они који *знају* како треба одлучити. Проблем је у томе што је легитимитет изабраног доносиоца одлука транспарентан, јер је потврђен демократским изборима, док легитимитет експерта/зналца није транспарентан: како знамо да је неко заиста зналац? Да бисмо у то поверовали треба да верујемо у аутономију научне заједнице, али да та аутономија постоји онда не би ни постојали експерти већ интелектуалци, који би *слободно* и по *својој вољи* повезали сферу науке и сферу политике.

Експерт је заправо чиновник који за рачун Мегалополиса партикуларне економске интересе Мегалополиса уклапа у структуру знања и тако знањем даје легитимитет економским интересима, чини их природним, уобичајеним, нормалним, независним од било какве одлуке, па самим тим и „непромењивим”. Разлика између интелектуалца и експерта је, дакле, у следећем: интелектуалац тежи да утврди истину по сваку цену, док експерт има цену по којој продаје „истину”. Управо зато што за њега истина нема цену, интелектуалац може да се супротстави Мегалополису; сасвим супротно, пошто полази од цене, експерт може само да буде чиновник Мегалополиса, јер једино ова инстанца истину повезује са неком ценом.

Док експерт долази из сфере науке, како би за Мегалополис изградио слику света у којој ће неолиберална идеологија, економски тоталитаризам, онтологија профита и партикуларизација друштва добити своју научну легитимацију, *активиста* долази из сфере индустрије забаве којом је угушена сфера уметности. Активиста, разуме се, нема потребно знање и вештине да креира слику света која би легитимизовала постојеће економске односе. Он зато долази после: његов задатак је да учествује у партикуларизацији друштва тако што се фокусира на један реалан или имагинаран, али увек партикуларан проблем, како би одвратио поглед са целине. Активиста функционише у оквиру једне невидљиве групе за притисак, како би створио илузију друштвеног консензуса око неког партикуларног интереса који се тако приказује као интерес целине друштва.

Појава активисте је повезана са технолошком променом у презентацији јавног живота: јавни живот није више посредован речима, већ сликама. Са том променом у јавни живот улази безброј људи чији легитимитет не зависи више од речи односно знања, већ од онога што бих назвао *фотогеничношћу*.

Фотогеничност је оно што се може претворити у слику, фотогенични могу бити људи, а могу бити и доживљаји. Знање није фотогенично, а када покушава то да буде, оно се претвара у концепт, у резиме, у апстракт, дакле у неку врсту полузнања.

Активиста може да буде свако ко је фотогеничан, јер услов његовог активизма није знање већ управо фотогеничност, што значи присуство у јавном животу посредованом сликама. Његово јавно деловање, дакле, није последица неке личне слике света, која настаје било креацијом, било њеним свесним критичким преузимањем, већ самом чињеницом да већ има неко место у јавном животу. Смисао деловања активисте је дакле у томе да *популаризује* слику света коју су креирали експерти тако што ће је примењивати на поједине, партикуларне случајеве, који замењују слику целине. При томе, јасно, активиста не полази од неке истине или целине, већ од личног интереса, а то је опстанак у јавном простору. Активизам дакле постаје нека врста додатне обавезе особама које услед своје фотогеничности већ бораве у јавном животу. Они на ту обавезу пристају, јер добро знају да сама фотогеничност није довољна за опстанак у јавном простору, будући да она није никакав јединствени квалитет који активисти гарантује да не може бити замењен.

Досадашњи део текста је био дијагноза стања, али сама дијагноза никада није довољна, јер уместо да генерише енергију која би била упућена ка спољашњости, она ту енергију гуши, свдећи је на унутрашњи ресантиман. То није здраво осећање.

Морамо, дакле, да размислимо где се у овако описаној слици света, у којој је интелектуалац избрисан у име фигура експерта или активиста, може наћи нека тачка отпора.

Ток размишљања требало би да буде начину на који је деловао Мегалополис: интелектуалац је ликвидираан у сфери идеја, а затим и у реалном простору јавности. Дакле, ревитализација интелектуалца морала би да обухвати теоријски и јавни простор.

Можда би теоријску расправу требало започети од основних црта интелектуалца: прво – то је утврђивање истине по сваку цену, друго – то је склоност ка целини. Показао сам на који начин је пост-модерна слика света укинула вредност тих црта фигуре интелектуалца. Теоријска мисао мора, дакле, да нађе начин да вредност истине и целине обнови. Притом, морамо имати у виду да је Мегалополис у великој мери оштетио појмове који упућују на целину: *држава*, *народ*, *ијатриоџизам*, па и *иоџулизам*. Разуме се да то није случајно. Свака тиранида – а Мегалополис то јесте – настоји да укине осећање целине и заједништва.¹⁰ Зато је, чини ми се, јако важно да се конструише једна нова теорија која ће идејама заједништва, целине, солидарности и узајамности кренути из правца појединца, а не из правца колектива. То тврдим зато што је Мегалополис у великој мери затворио слотове које појединца повезују са другим појединцима, што значи да до заједнице, колектива и целине, треба доћи из сфере приватности и појединачности, а не тек тражити да се појединачност успне до задате целине. За појединца данас целина је Мегалополис, а истина оно што Мегалополис одреди као истину. Тек када се у концепту индивидуе отвори могућност нове, другачије целине, која ће добити већу вредност од Мегалополиса, тек тада ће бити могуће поново тематизовати појмове државе, народа, демократије, патриотизма.

¹⁰ „Постоје већ давно изречена правила за очување тираниде уколико је то могуће: да треба уклонити истакнуте људе и људе чврста карактера; треба забранити заједничке обеде и удружења, затим школовање и друго томе слично, треба спречити све оно што људима може да улије две ствари, самосвест и поверење, не треба допустити људима да доколиче и треба спречити заједничке забаве, и уопште треба учинити све да људи што мање упознају једни друге, јер међусобно познавање рађа међусобно поверење”, Аристотел, *Полиџика*, прев. Љиљана Црепајац, БИГЗ, Београд 2003, 159.

Тако долазимо у сферу практичног деловања у којој се сусрећемо са медијима у власништву Мегалополиса, на којима царују експерти и селебрити активисти. Како им се супротставити? Јасно је да сваки интелектуалац понаособ нема никакве шансе у фронталном судару са медијима/Мегалополисом. Већина њих ће бити игнорисана. Неки ће бити пропуштени у јавни простор, како би постали честица у симулакруму демократске расправе која прикрива истински тоталитаризам Мегалополиса. Храбрији ће остати интелектуалци до краја; они мекши ће се полако али сигурно претварати у експерте, који су поверовали да су вредности које одражава интелектуалац не само немогуће већ и безвредне.

Судбина интелектуалаца зависиће од могућности њихове узајамне солидарности, као и од креирања и одржавања властитих алтернативних медија. Ово је место на коме се фигура интелектуалца додирује са храброшћу: за разлику од херојства, чије је време тренутак довољан за херојски чин, храброст подразумева трајање. Храброст је издржавање немогућег. Оно подразумева напор и притисак. Међутим, то издржавање није пасивно и није трпљење. Оно је активно. Бити интелектуалац данас значи нужно експонирати себе у сфери реалног, дакле улагати себе у сваком смислу, у мреже које настају око нових медија који не припадају Мегалополису, већ организоване мреже интелектуалаца. Смисао тих нових медија није само у томе да одржавају присутним идеје целине и истине већ и то да самим својим постојањем посведоче и докажу да су целина и истина конкретна могући.

Дакле, одговор на питање из наслова зависи од две ствари: прво, да ли ће наше интелектуалне снаге бити довољне да изграде једну другачију и нову слику света која би се супротставила постмодерној, која негира идеју целине и истине, те да ли ћемо бити довољно способни и оперативни да у сфери реалног ограничујемо мреже интелектуалаца и медије који ће ту слику света моћи да емитију изван наших уских кругова.